

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تهران دانشکده اقتصاد

بررسی تطبیقی روش‌شناسی اقتصاد اسلامی
با اقتصاد متعارف

نگارش:
بشری بشارتی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر حسن سبحانی
استاد مشاور: جناب آقای دکتر یداله دادگر

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته علوم اقتصادی

شهریورماه ۱۳۹۱

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران
دانشکده اقتصاد
به نام خدا

شماره
تاریخ
پست

صور تجلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد

گروه دانشکده اقتصاد

با عنایت به آئین نامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته، جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم بشری بشارتی به شماره دانشجویی ۴۴۰۱۸۹۱۴۹ در رشته علوم اقتصادی در تاریخ ۹۱/۶/۲۸ در محل کلاس ۱۷ با عنوان "بررسی تطبیقی اقتصاد اسلامی با اقتصاد متعارف" با حضور هیأت داوران تشکیل و براساس کیفیت پایان نامه ارائه دفاعیه و نحوه پاسخ به سئوالات، رأی نهایی به شرح ذیل اعلام شد:

پایان نامه مورد قبول است. پایان نامه با اصلاحات مورد قبول است. پایان نامه مورد قبول نیست.

تعداد واحد پایان نامه: نمره نهایی پایان نامه: به عدد به حروف

درجه پایان نامه:

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما:	دکتر سبحانی	استاد		
۲	استاد مشاور:	دکتر دادگر	دانشیار	شهرستان	
۳	استاد مدعو: (یا استاد مشاور دوم)				
۴	استاد داور:	دکتر مهدوی	دانشیار		
۵	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی دانشکده یا گروه آموزشی:				

نام و نام خانوادگی معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر تیمور رحمانی

نام و نام خانوادگی مدیر گروه یا سرپرست تحصیلات تکمیلی گروه

امضاء: تاریخ: ۹۱/۶/۲۸

امضاء: تاریخ: ۹۱/۶/۲۸

دانشگاه تهران ، صندوق پستی ۶۴۴۵ - ۱۴۱۵۵
mail: econdean@ut.ac.ir

تهران خیابان کارگر شمالی ، دانشکده اقتصاد
تلفن: ۵-۸۸۶۳۴۰۰۱ ، فکس: ۸۸۶۳۴۴۷۲

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران

اداره کل تحصیلات تکمیلی

شماره

تاریخ

پیوست

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت اثر

اینجناب **شیرین سیارسی** متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه / رساله حاصل کار پژوهشی اینجناب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پردیس / دانشکده / مرکز دانشگاه تهران می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو **شیرین سیارسی**

امضاء

آدرس: خیابان انقلاب اول خیابان فخر رازی - پلاک ۵ کد پستی: ۱۳۰۴۵/۵۶۸

فاکس: ۶۴۹۷۳۱۴

به آسمان رود و کار آفتاب کند

به ذره گر نظر لطف، بوتراب کند

با ذکر یا علی

ناز از سر بنه و سایه برین خاک انداز

به سر سبز توای سرو که گر خاک شوم

این کمترین نوشته هدیه به پیشگاه مقدس حضرت صاحب الزمان (عج)، حلال مسائل و نجات بخش

انسان فرومانده تا شاید با گوشه چشمی این ناچیز، چیزی شود اثر بخش .

و

با یاد و خاطر مادر و حضور سبز پدر

که جسارت خواستن، لذت دانستن و عقیده و ایمان به عظمت رسیدن و هم خیلی از تجربه‌های

یکتا و زیبای زندگیم از آن ایشان است.

چکیده

محققان اقتصاد اسلامی ضمن این‌که برخی از مسائل فلسفه اقتصاد اسلامی را در آثار خود بررسی کرده‌اند، اما عموماً روش خود را مطرح و تبیین ننموده‌اند، در این تحقیق سعی در استنباط روش‌های آنان و بررسی تطبیقی روش‌شناسی اقتصاد اسلامی با اقتصاد متعارف شده است. بدین منظور ضمن تدقیق در شیوه‌های منتخبی از مطالعات اقتصاد اسلامی از یک طرف و بررسی روش‌شناسی علوم جدید از سوی دیگر، کوشش گردیده است تا مشخص شود که محققان، به اقتصاد اسلامی چگونه نگرسته‌اند. نتیجه این بررسی آن است که از بین پانزده نفر از اقتصاددانان اسلامی منتخب، چهارده نفر آنان گرچه تلقی‌های متفاوتی از ماهیت اقتصاد اسلامی دارند و قائل به طرق از یکدیگر متفاوتی برای حصول معرفت اقتصاد اسلامی می‌باشند، اما مطالعات همگی آنان در زمره مطالعات الهیات سنتی و استفاده از روش‌های درون‌دینی است. در حالی‌که فقط یک نفر به اقتصاد اسلامی به مثابه علوم جدید نگرسته و از نظر او علم عادی (اقتصاد متعارف) با رویش پارادایم شریعت و شکل‌گیری نظام اقتصاد اسلامی دچار بحران می‌شود. وی بر آن است که با بررسی عناصر و پدیده‌های اقتصادی نظام، علم اقتصاد اسلامی پدید خواهد آمد. چنین طریقه‌ای برای حصول معرفت اقتصاد اسلامی، مطابق روش‌شناسی ساختارگرایی کوهن می‌باشد.

کلیدواژه: روش‌شناسی، روش‌شناسی اقتصاد اسلامی، روش‌شناسی اقتصاد متعارف، نظام اقتصادی اسلام

سپاس و قدردانی

حمد فراوان به درگاه خداوند متعال بر آنچه از وجود مبارک آفرینندگی اش به انسان دمیده و شناسانده و برای آن همه الطاف بی کرانش که همیشه بر ما جاری و درهای دانش و کمال که همواره بر ما گشوده است؛

و سپاس و تشکر فراوان از عنایات و رهنمودهای مشفقانه آن محقق بزرگ و صبور و استاد فرزانه‌ام جناب آقای دکتر حسن سبحانی که با تمام مهر و در کمال سخاوت ارزانی داشتند و از محضر علمی و معنویشان همواره مرا بهره‌مند ساختند؛

و از همراهی‌ها و مساعدت‌های استاد ارجمند جناب آقای دکتر یداله دادگر که با پذیرش زحمت مشاوره و ارائه نظرات دقیق و عالمانه، این نوشته را زینت بخشیدند.

و قدردانی و سپاس فراوان از داوری ارزشمند و ظریف استاد گرانمایه و عالی‌قدر جناب آقای دکتر ابوالقاسم مهدوی که با لطف تمام به این تلاش اعتبار بخشیدند؛

و هم از خانواده پرمهر و عزیزم به پاس پشتیبانی و دلگرمی‌هایشان که همواره مشوق و محرک من در فراگیری علم بوده‌اند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
قسمت اول: کلیات	
فصل اول: مبانی، اهداف و ضرورت تحقیق.....	۲
۱-۱- تعریف مساله.....	۳
۲-۱- هدف تحقیق.....	۷
۳-۱- ضرورت اجرای طرح.....	۷
۴-۱- روش انجام تحقیق.....	۸
۵-۱- پیشینه‌ی تحقیق.....	۸
قسمت دوم: روش‌شناسی اقتصاد اسلامی	
فصل دوم: ماهیت‌شناسی اقتصاد اسلامی و روش‌شناسی علوم دینی.....	۱۲
۱-۲- چیستی اقتصاد اسلامی.....	۱۳
۲-۲- آیا اقتصاد اسلامی علم است؟.....	۱۴
۳-۲- اقتصاد اسلامی به مثابه نظام.....	۱۵
۴-۲- روش در مطالعات دینی.....	۱۷
۵-۲- دین‌پژوهی متجدد و الهیات سنتی.....	۱۸
۱-۵-۲- نگرشی متجددانه به دین.....	۱۸
۱-۱-۵-۲- روش‌ها، رویکردها و رهیافت‌های برون‌دینی.....	۱۹
۲-۵-۲- نگرشی سنتی به دین.....	۲۰
۱-۲-۵-۲- روش‌ها و رویکردهای درون‌دینی در دین‌پژوهی.....	۲۵
۶-۲- اقتصاد اسلامی: مطالعه‌ای سنتی یا متجدد؟.....	۲۷
فصل سوم: بررسی روش در منتخبی از مطالعات؛ اقتصاد اسلامی به مثابه معرفتی غیر از علم...۲۹	
۱-۳- محمد باقر صدر.....	۳۰
۱-۱-۳- معرفی.....	۳۰
۲-۱-۳- تفصیل نظریات محمد باقر صدر در باب چیستی و روش کشف اقتصاد اسلامی.....	۳۱
۱-۲-۱-۳- مذهب اقتصادی.....	۳۳

- ۳-۲-۱-۲- روش دستیابی به مذهب اقتصادی اسلام..... ۳۴
- ۳-۲-۱-۳- منطقه الفراع (آزادی نظر قانونی)..... ۳۶
- ۳-۲-۱-۳- مشکل دسترسی نداشتن به همه احکام..... ۳۶
- ۳-۲-۱-۳- ۵- تحلیلی بر مشکلات اجتهاد..... ۳۷
- ۳-۲-۱-۳- ۶- تعدد مذاهب اقتصادی اسلام..... ۳۷
- ۳-۲-۱-۳- ۷- مشکل انسجام نداشتن احکام اجتهادی..... ۳۸
- ۳-۱-۳- ۳- جمع بندی..... ۳۹
- ۳-۲- مرتضی مطهری..... ۴۱
- ۱-۲-۳- معرفی..... ۴۱
- ۲-۲-۳- آرا مطهری در رابطه با روش کشف آموزه‌های قرآن..... ۴۲
- ۳-۲-۳- روش مطهری در حل مسائل مربوط به اسلام به طور کلی..... ۴۲
- ۲-۳- ۴- نظام اقتصادی اسلام..... ۴۳
- ۳-۳- ۳- یداله دادگر..... ۴۵
- ۱-۳-۳- معرفی..... ۴۵
- ۲-۳-۳- مفهوم اقتصاد اسلامی یا اقتصاد دینی..... ۴۵
- ۳-۳-۳- مکتب، نظام و علم..... ۴۶
- ۳-۳-۴- مفهوم مکتب و امکان مکتب بودن اقتصاد اسلامی..... ۴۶
- ۳-۳-۵- مفهوم نظام اقتصادی و امکان وجود نظام اقتصادی اسلام..... ۴۶
- ۳-۳-۶- علمیت یا عدم علمیت اقتصاد اسلامی..... ۴۷
- ۳-۳-۷- نظریه پردازی در اقتصاد اسلامی..... ۴۸
- ۳-۳-۸- تعریف نظریه و نظریه پردازی از منظر اقتصاد اسلامی..... ۴۸
- ۳-۳-۹- پیوند اسلام و اقتصاد..... ۴۹
- ۳-۳-۱۰- جایگاه و اهمیت تدوین نظریه و استخراج آن در اقتصاد اسلامی..... ۴۹
- ۳-۳-۱۱- امکان سنجی تئوری پردازی در اقتصاد اسلامی..... ۵۰
- ۳-۳-۱۲- پیش فرض های معرفت شناختی و روش شناختی..... ۵۱
- ۳-۳-۱۲-۱- تکثری بودن منابع و روش های شناخت..... ۵۲
- ۳-۳-۱۲-۲- ترکیبی بودن نگرش اکتشاف تئوری از امضا، تأسیس و غیره..... ۵۳
- ۳-۳-۱۲-۳- شمول تئوری اقتصاد اسلامی از نظر نقش و دامنه..... ۵۳

- ۱۳-۳-۳- قلمرو اقتصاد اسلامی ۵۴
- ۱۴-۳-۳- خصوصیات زبانی نظریه‌ی اقتصاد اسلامی ۵۴
- ۱۵-۳-۳- جمع‌بندی ۵۵
- ۴-۳- حیدر نواب نقوی ۵۷
- ۱-۴-۳- معرفی ۵۷
- ۲-۴-۳- مدل اقتصاد اسلامی ۵۷
- ۳-۴-۳- اصول فلسفی اخلاقی اسلام ۵۸
- ۱-۳-۴-۳- اصل وحدت ۵۸
- ۲-۳-۴-۳- اصل تعادل ۵۸
- ۳-۳-۴-۳- اصل اختیار ۵۹
- ۴-۳-۴-۳- اصل مسولیت ۵۹
- ۴-۴-۳- اصول اخلاقی اسلام در صحنه‌ی عمل ۶۰
- ۵-۴-۳- جمع‌بندی ۶۱
- ۵-۳- کاظم صدر ۶۲
- ۱-۵-۳- معرفی ۶۲
- ۲-۵-۳- ارتباط متقابل علم اقتصاد با مکتب اسلام ۶۲
- ۳-۵-۳- تعریف علم اقتصاد و روش علمی ۶۳
- ۴-۵-۳- نظریه‌پردازی، علم و مکتب ۶۳
- ۵-۵-۳- تعاملات علم و مکتب ۶۴
- ۶-۵-۳- جمع‌بندی ۶۶
- ۶-۳- خورشید احمد ۶۷
- ۱-۶-۳- معرفی ۶۷
- ۲-۶-۳- شالوده‌ی علم اقتصاد اسلامی ۶۷
- ۳-۶-۳- برنامه اقتصادی اجتماعی: پاسخ خورشید احمد به جهان‌بینی غربی ۶۹
- ۴-۶-۳- شروط لازم برای تحقق برنامه اقتصادی اجتماعی ۷۰
- ۵-۶-۳- جمع‌بندی ۷۱
- ۷-۳- احمدعلی یوسفی ۷۲
- ۱-۷-۳- معرفی ۷۲

۷۲ ۲-۷-۳ نظام اقتصادی اسلام
۷۳ ۳-۷-۳ روش کشف نظام اقتصادی اسلام
۷۷ ۴-۷-۳ تبیین روش ترکیب
۷۸ ۵-۷-۳ روش دستیابی به الگوهای اقتصادی
۷۹ ۶-۷-۳ جمع بندی
۸۰ ۸-۳ جمع بندی پایانی
۸۲	فصل چهارم: بررسی روش در منتخبی از مطالعات؛ اقتصاد اسلامی به مثابه علم
۸۳ ۱-۴ محمد عمر چپرا
۸۳ ۱-۱-۴ معرفی
۸۴ ۲-۱-۴ ماهیت اقتصاد اسلامی از نظر چپرا
۸۵ ۳-۱-۴ نقد و بررسی کارایی اقتصاد متعارف
۸۶ ۴-۱-۴ علم اقتصاد اسلامی و اهداف آن
۸۷ ۵-۱-۴ فیلترینگ دو لایه‌ای
۸۷ ۶-۱-۴ روش ایجاد علم اقتصاد اسلامی
۸۹ ۷-۱-۴ ذکر یک نکته
۸۹ ۸-۱-۴ اقتصاد هنجاری و اثباتی
۸۹ ۹-۱-۴ فروض واقع بینانه
۹۰ ۱۰-۱-۴ وظیفه اقتصاددانان مسلمان از نظر چپرا
۹۰ ۱۱-۱-۴ جمع بندی
۹۲ ۲-۴ محمد نجات‌الله صدیقی
۹۲ ۱-۲-۴ معرفی
۹۳ ۲-۲-۴ علم اقتصاد اسلامی
۹۳ ۳-۲-۴ اقسام اقتصاد اسلامی
۹۵ ۴-۲-۴ جمع بندی
۹۶ ۳-۴ محمد انس زرقا
۹۶ ۱-۳-۴ معرفی
۹۶ ۲-۳-۴ سوالات اساسی

- ۹۷..... ۳-۳-۴- تعریف علم و عناصر تشکیل دهنده آن
- ۹۷..... ۳-۳-۴-۱- گزاره‌های وصفی و گزاره‌های ارزشی
- ۹۷..... ۳-۳-۴-۲- تعریف علم و معرفی عناصر تشکیل دهنده آن
- ۹۸..... ۳-۳-۴-۳- نمونه‌ای از تاثیر پیش فرض‌ها بر علم
- ۹۹..... ۳-۴-۴- تحلیل ارتباط میان اسلام و علم اقتصاد
- ۱۰۱..... ۳-۴-۵- مقومات علم اقتصاد اسلامی و دامنه‌ی آن
- ۱۰۲..... ۳-۴-۶- گستره اقتصاد اسلامی
- ۱۰۳..... ۳-۴-۷- جمع‌بندی
- ۱۰۴..... ۴-۴- شوقی احمد دنیا
- ۱۰۴..... ۴-۴-۱- معرفی
- ۱۰۴..... ۴-۴-۲- گستره اقتصاد اسلامی
- ۱۰۴..... ۴-۴-۳- هدف علم اقتصاد اسلامی
- ۱۰۴..... ۴-۴-۴- نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی
- ۱۰۶..... ۴-۴-۵- علم اقتصاد اسلامی، تعدد نگرش‌ها و مواجهه با اشتباهات
- ۱۰۷..... ۴-۴-۶- جمع‌بندی
- ۱۰۸..... ۴-۵-۵- محمد عریف
- ۱۰۸..... ۴-۵-۱- معرفی
- ۱۰۹..... ۴-۵-۲- نیاز به تحولی پارادایماتیک
- ۱۱۰..... ۴-۵-۳- معیارهای ارزیابی نظام اقتصادی اسلام
- ۱۱۰..... ۴-۵-۴- پارادایم، نظام اقتصادی و علم اقتصاد
- ۱۱۵..... ۴-۵-۵- جمع‌بندی
- ۱۱۶..... ۴-۶-۶- منذر کھف
- ۱۱۶..... ۴-۶-۱- معرفی
- ۱۱۶..... ۴-۶-۲- تعریف علم اقتصاد اسلامی و قلمرو آن
- ۱۱۹..... ۴-۶-۳- روش‌ها و ابزارها
- ۱۲۰..... ۴-۶-۴- روش استخراج نظام اقتصادی اسلامی
- ۱۲۲..... ۴-۶-۵- روش اسلامی سازی علم اقتصاد
- ۱۲۴..... ۴-۶-۶- جمع‌بندی

- ۷-۴- محمد اکرم خان ۱۲۶
- ۱-۷-۴- معرفی ۱۲۶
- ۲-۷-۴- تفاوت در مفروضات ۱۲۶
- ۳-۷-۴- روش‌شناسی علم اقتصاد اسلامی ۱۲۷
- ۱-۳-۷-۴- هسته سخت ۱۲۷
- ۲-۳-۷-۴- نقش عقل ۱۲۸
- ۳-۳-۷-۴- استدلال استقرایی یا استدلال قیاسی ۱۲۹
- ۴-۷-۴- فروض و روش ۱۳۰
- ۵-۷-۴- نظریه‌پردازی در علم اقتصاد اسلامی ۱۳۰
- ۶-۷-۴- مقایسه دو متدولوژی ۱۳۱
- ۷-۷-۴- جمع‌بندی ۱۳۳
- ۸-۴- محمد عبدول منان ۱۳۴
- ۱-۸-۴- معرفی ۱۳۴
- ۲-۸-۴- مراحل توسعه‌ی علم اقتصاد اسلامی ۱۳۴
- ۳-۸-۴- مسائل روش‌شناسی ۱۳۶
- ۴-۸-۴- جمع‌بندی ۱۳۹
- ۹-۴- جمع‌بندی پایانی ۱۴۰

قسمت سوم: روش‌شناسی علوم جدید و علم اقتصاد

- فصل پنجم: روش‌شناسی علوم جدید ۱۴۴
- ۱-۵- نگاهی به تاریخ روش‌شناسی علم ۱۴۵
- ۲-۵- رویکرد استقرایی ۱۴۷
- ۳-۵- رویکرد ابطال‌گرایی ۱۵۰
- ۴-۵- ابطال‌گرایی پیشرفته ۱۵۲
- ۵-۵- رویکرد نظریه به مثابه‌ی ساختار ۱۵۲
- ۱-۵-۵- برنامه‌های پژوهشی ۱۵۲
- ۲-۵-۵- پارادایم‌های کوهن ۱۵۳

- ۶-۵- رویکرد معرفت‌شناسی نظم‌گريزانه‌ی فایر‌بند ۱۵۵
- ۶-۵-۱- هر چیزی امکان‌پذیر است ۱۵۵
- ۶-۵-۲- لاقیاسیت ۱۵۶
- ۶-۵-۳- علم و عدم ضرورت برتری آن با سایر معارف ۱۵۶
- ۷-۵- جمع‌بندی ۱۵۷
- فصل ششم: روش‌شناسی مکاتب اقتصادی ۱۵۸**
- ۶-۱- روش‌شناسی کلاسیک‌ها ۱۶۰
- ۶-۲- روش‌شناسی نئوکلاسیک‌ها و منتقدان آن‌ها ۱۶۱
- ۶-۲-۱- انتقادات از نئوکلاسیک ۱۶۴
- ۶-۲-۲- روش‌شناسی نهادگرایان ۱۶۵
- ۶-۲-۳- روش‌شناسی کینز ۱۶۶
- ۶-۳- روش‌شناسی تکمیلی و معاصر در اقتصاد ۱۶۷
- ۶-۳-۱- اقتصاد ریاضی ۱۶۷
- ۶-۳-۲- اتریشی‌های جدید و نهادگرایان جدید ۱۶۸
- ۶-۳-۳- هرمنیوتیک، پست‌مدرنیسم و روش‌شناسی خطابه در اقتصاد ۱۶۸
- ۶-۳-۴- اخلاق و اقتصاد و دیگر سنتزها ۱۷۰
- ۶-۴- جمع‌بندی ۱۷۲

قسمت چهارم: نتیجه‌گیری

- فصل هفتم: مقایسه‌ی تطبیقی روش‌شناسی اقتصاد اسلامی با اقتصاد متعارف ۱۷۷**
- ۷-۱- طبقه‌بندی نظرات اقتصاددانان اسلامی بر اساس روش‌شناسی علوم دینی ۱۷۹
- ۷-۱-۱- محمد باقر صدر ۱۸۱
- ۷-۱-۲- مرتضی مطهری ۱۸۲
- ۷-۱-۳- یداله دادگر ۱۸۲
- ۷-۱-۴- سید حیدر نواب نقوی ۱۸۳
- ۷-۱-۵- کاظم صدر ۱۸۴
- ۷-۱-۶- خورشید احمد ۱۸۴
- ۷-۱-۷- احمدعلی یوسفی ۱۸۵

- ۱۸۵ ۸-۱-۷- چپرا، صدیقی و زرقا
- ۱۸۷ ۹-۱-۷- شوقی احمد دنیا
- ۱۸۸ ۱۰-۱-۷- محمد عریف
- ۱۸۹ ۱۱-۱-۷- منذر كهف
- ۱۹۰ ۱۲-۱-۷- محمد اكرم خان
- ۱۹۰ ۱۳-۱-۷- محمد عبدول منان
- ۱۹۲ ۲-۷- جمع‌بندی نظریات اقتصاددانان مسلمان
- ۲۰۲ ۳-۷- نتایج حاصل از بررسی تطبیقی روش‌شناسی اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف
- ۲۰۷ منابع و ماخذ:

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۳-۱- خلاصه نظرات متفکران اقتصاد اسلامی؛ اقتصاد اسلامی به مثابه معرفتی غیر از علم.. ۸۰	
جدول ۴-۱- مراحل توسعه‌ی نظری و عملی اقتصاد اسلامی (برگرفته از منان. ۱۳۷۷)..... ۱۳۵	
جدول ۴-۲- خلاصه نظرات متفکران اقتصاد اسلامی؛ اقتصاد اسلامی به مثابه علم..... ۱۴۰	
جدول ۷-۱- اقتصاد اسلامی از منظر روش‌شناسی و ماهیت از نقطه نظر اقتصاددانان اسلامی ۱۹۲	

فهرست اشکال

عنوان	صفحه
شکل ۴-۱- تشخیص رابطه‌ی اسلام و علم اقتصاد (به نقل از زرقا، ۱۳۸۳)..... ۹۹	
شکل ۴-۲- ساختمان علوم عادی: مورد اقتصاد (برگرفته از عریف. ۱۹۸۵)..... ۱۱۲	
شکل ۴-۳- ریشه‌های مبانی اقتصاد خرد و دلالت‌های آن برای نظام‌های اقتصادی (برگرفته از عریف. ۱۹۸۵)..... ۱۱۳	

قسمت اول

کلیات

فصل اول: مبانی، اهداف و ضرورت تحقیق

فصل اول: مبانی، اهداف و ضرورت تحقیق

۱-۱- تعریف مساله

امروزه معارف بشری را به کمک روشی که برای شناخت و استنباط در آن‌ها به کار می‌رود، معرفی می‌کنند. از جمله تفاوت‌های علوم انسانی با هم و نیز با سایر علوم، در روش‌هایی است که برای استنباط، نظریه‌پردازی و تفهیم مساله به کار می‌برند (برگرفته از صدر، کاظم، ۱۳۸۱، ص ۳). بر این اساس با پاسخ به سوالات روش‌شناسانه، ماهیت علوم مشخص خواهد شد و کوشش در این زمینه، به منظور تبیین روشن و شفاف از معارف و توضیح جایگاه آنان از جمله معارف دینی، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد.

به طور کلی، روش تحقیق را می‌توان در دو مفهوم عام و خاص آن به کار برد؛ روش تحقیق عام، ابزار گردآوری اطلاعات و توصیف و داوری و فهم نظریه است که به آن "فن تحقیق" گویند و به روش‌های میدانی، کتابخانه‌ای و اقسام آن‌ها تقسیم می‌شود. در صورتی که روش تحقیق به معنای خاص آن یعنی ابزار توصیف، داوری و فهم مساله که از جهات مختلف تقسیم می‌پذیرد. آن چه در تحقیق پیش‌رو مدنظر است، بررسی روش به معنای خاص آن، صراحتاً پرداختن به مقوله "روش‌شناسی" است.

به بیان دیگر، روش‌شناسی بررسی اصول حاکم بر روش‌های تحقیق در علوم و معارف مختلف و ارزیابی چگونگی استدلال آن‌هاست. همچنین می‌توان روش‌شناسی را بررسی مبانی علمی روش‌ها نیز نامید که مترادف با روش به معنای عام آن نمی‌باشد، زیرا روش‌شناسی از یک جهت پایه در منطق دارد و به نحوی در قالب مبانی استدلال منطقی پیش می‌رود و از سوی دیگر ریشه در فلسفه (به خصوص شعبه‌ی خاصی از آن به نام فلسفه علم) دارد (دادگر، یداله، ۱۳۷۸، صص ۴۲ و ۴۳).

علاوه بر توضیح فوق در خصوص چیستی روش‌شناسی، باید به این نکته توجه شود که در میان شاخه‌های مختلف علوم، تاثیر مباحث روش‌شناسی و انتخابی که در این زمینه صورت می‌گیرد، در حوزه علوم انسانی و اجتماعی از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و دقت بیشتری را طلب می‌نماید. دقت بیشتر از آن جهت که روش تحقیق مناسب برای شناخت موضوع این علوم، یعنی انسان و مسائل روحی او، هم‌چون سایر شاخه‌های علم چندان روشن و مشخص نیست و در مقایسه با آن‌ها، اختلاف نظرهای روش‌شناسانه در این علوم به مراتب بیشتر می‌باشد. اما اهمیت بیشتر روش‌شناسی علوم رفتاری، از قلمرو موضوعی آن‌ها ناشی می‌شود. چنان‌که می‌دانیم، بررسی اساسی‌ترین مفاهیم و نهادهای مربوط به زندگی فردی و اجتماعی بشر هم‌چون روان‌شناسی، تعلیم و تربیت، ادبیات و مسائل اقتصادی بر عهده این علوم است و اشتباهات روش‌شناسانه، این نهادها و مفاهیم را از شناخت

صحیح دور نموده و دگرگونی‌ها و تحولات نامطلوبی در زندگی فردی و اجتماعی انسان بر جای می‌گذارد (رزمی، سید علی اکبر، ۱۳۸۴، ص ۱۲۴).

از آن جا که علم اقتصاد نیز جایگاه ویژه‌ای میان علوم انسانی یا رفتاری دارد، بحث‌های مربوط به روش‌شناسی این علم از اهمیت قابل توجهی برخوردار بوده و هست. به طوری که هم‌زمان با تحولات روش‌شناختی در علوم طبیعی و اجتماعی، علم اقتصاد نیز با زمینه‌های مذکور همراهی داشته است و از دهه ی ۱۹۷۰ به بعد تحولات فلسفه علم، تاثیر قابل توجهی بر علم اقتصاد گذاشته است. چنان که ابطال‌گرایی پوپر^۱، ساختار انقلاب‌های علمی کوهن^۲، برنامه تحقیق لاکاتوس^۳ و مشی ضدروش فایرابند^۴ به طور عمده‌ای بر چهره فلسفه علم و از آن طریق بر روش‌شناسی علم اقتصاد تاثیر گذاشته‌اند (دادگر، یداله، ۱۳۷۸، صص ۴۴ و ۴۵).

این تاثیرات به گونه‌ای بوده است که بنیان‌گذاران علم اقتصاد، یعنی علمای مکتب کلاسیک، به گونه‌ای افراطی بر عقلی بودن مباحث این علم تاکید ورزیده‌اند و اقتصاددانان معاصر، ظاهراً در همسویی با جریان کلی علوم و شاید برای از بین بردن نوعی احساس حقارت و کوچکی در مقابل پیشرفت شگفت‌انگیز علوم فیزیکی، به شبیه‌سازی بنیادهای روش‌شناسی علم اقتصاد با علوم فوق مبادرت نموده و به تجربه‌گرایی افراطی روی آورده‌اند. اگر این افراط را لااقل در بعضی از زمینه‌های این علم یک انتخاب اشتباه تلقی کنیم، کمترین زیان ناشی از آن قطع ارتباط این علم با نهادهای آرمانی و ایدئولوژیک جامعه انسانی بوده و می‌تواند با ایجاد انحراف در سمت‌گیری کلی آن، آدمی را از بسیاری از لذائذ و تنعمات بالقوه‌ای که در اختیار اوست محروم نماید (رزمی، سید علی اکبر، ۱۳۸۴، ص ۱۲۵).

از طرف دیگر، روش استنباط و دستیابی به آموزه‌ها و قلمروهای اقتصادی در هر شریعتی نیز امری مهم است و تفاوت در روش استنباط، تمایزهای فراوانی را درباره آموزه‌های اقتصادی مستنبط در پی خواهد داشت. شریعت مقدس اسلامی نیز از این امر مستثنا نیست (یوسفی، احمد علی، ۱۳۸۵، صص ۱۴۷ و ۱۴۸). ضمن آن که مسلمانان با اعتقادی که به ظرفیت و کارکردهای آموزه‌های دین اسلام جهت بهبود وضع موجود دارند، تحقق هرچه کامل تر مبانی، دستورات و اهداف دین اسلام در جامعه را از جمله آرمان‌ها و هدف‌های خود می‌دانند.

¹ Karl Popper

² Thomas Samuel Kuhn

³ Imre Lakatos

⁴ Paul Feyerabend